

Diken på Sollerön

Det öppna och omväxlande kulturlandskapet är en viktig faktor för Solleröns attraktivitet för både fastboende och besökare. På många håll är det en förutsättning att avvattningen fungerar för att marken ska kunna brukas. Det är ett imponerande arbete som ligger till grund för den miljö som finns på Sollerön och det är viktigt att underhålla de investeringar som gjorts om inte marken åter ska försumpas.

Fram till slutet av 1800-talet bestod stora delar av Sollerön av sankmark, bla Rannmyren, Kulånisänget, Roteslogsmyren/Sjöbotten (invallningen), Agnmyren och Byrtjärnsmyren (golfbanan). Arosenius skriver i sin bok Resa i Dalarna från 1862 att endast mindre mossar blivit avtappade och uppodlade och att det fanns goda möjligheter att odla upp mer mark om man dikade ut.

I slutet av 1800 var det svårt för befolkningen att livnära sig på den mark som fanns. Alla typer av marker användes till odling eller slåtter och fäbodarna utnyttjades under stora delar av året. Många tvingades flytta eller utvandra. Mellan 1860 och 1930 utvandrade i genomsnitt 6 personer per år från Sollerön bara till USA!

Jordbrukspolitiken

Den statliga jordbrukspolitiken inleddes i slutet av 1800-talet för att förbättra möjligheterna för jordbruket bla genom nyodling av mossmarker och sjösänkningar. Bidrag till torrlägningsföretag var de första statliga stöden till jordbruket i Sverige. Tidigare hade staten bara bidragit till gruv- och skogsnäringen. Redan i Upplands-lagen, stadfäst 1296, fanns emellertid regler utformade för dikning. Under 1700-talet föreskrevs i byordningarna att dikessyn skulle hållas åtminstone två gånger per år, dels på våren när man såg var vattnet blev stående och dels på hösten när eventuella åtgärder skulle besiktas. År 1879 stiftades en dikningslag som reglerade bla hur man fördelade kostnaderna vid olika dikningsföretag. Ett antal markägare kunde ansöka hos länsstyrelsen om syneförrättning för att starta ett dikesföretag. Syneförrättningen utfördes av statens lantbruksingenjörer som beräknade de olika markägarnas nytta (båtnad) av torrläggningen och också projekterade själva gräv-

ningen. Markägarna var enligt lagen tvingade att bidra till kostnaden för utdikningen i förhållande till båtnaden. Även markägare som inte ägde mark just där diket drogs fram var alltså skyldiga att bidra till kostnaden för utförandet och underhållet om de ansågs ha nytta av torrläggningen.

Storskiftet

Innan storskiftet, som genomfördes på Sollerön på 1840-talet, var bla Rannmyren och Kulånisänget allmänningar vilket hindrade att initiativ togs för utdikning. Områdena bestod av ”rodvatn” och bottenlös myr och var så sankna att det under delar året var omöjligt att ta sig mellan byarna Bråmåbo, Bodarna och Gruddbo. På 1860-talet började man undersöka möjligheten att avvattna områdena och i slutet av seklet kunde de första utdikningarna genomföras. De långa ufalldikena markerade delvis också bygränserna.

I början av 30-talet, då staten erbjöd arbetsmarknadsmedel till kostnaden, togs initiativ till ytterligare torrlägningsprojekt över hela Sverige. Det ledde till att många områden torrlades och även till sjösänkningar på en del håll. Under 30-talet var andelen uppodlad mark i Sverige som störst. Alla ingrepp var dock inte så lyckade eftersom den vunna marken efter ett tag sjönk ihop, vilket ledde till översvämningar och till att marken blev obrukbar. Nu återställs en del sjöar och våtmarker med statligt stöd.

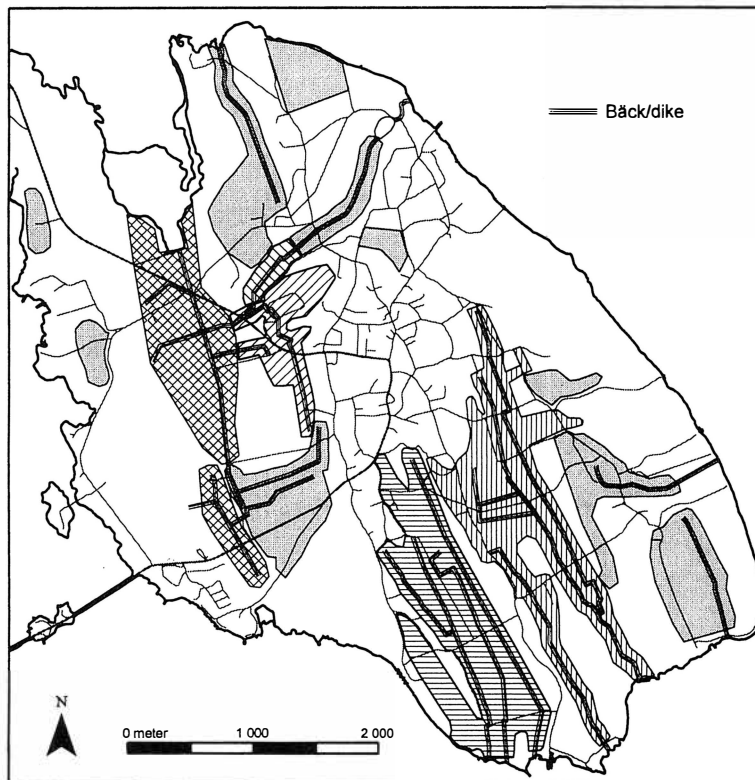
Kulånisängets dikesföretag 1933

I maj 1935 kungjorde prästen Ruben Daniels från predikstolen i Sollerö kyrka att entreprenadauktion skulle hållas för bortsättning av de sista dikningsarbetena i Kulånisängets dikningsföretag. Platsen för auktionen var i korsningen Kulånisvägen och gränsdiket mellan Bodarna och Gruddbo.

Byamännen i Gruddbo och Kulåra hade redan sommaren 1932 beslutat sig för att ansöka om syneförrättning för att starta ett nytt dikesföretag för att vidga och förbättra de gamla dikena samt avvattna ytterligare marker i Kulånisänget. I november hölls syneförrättningen tillsammans med en lantbruksingenjör från länsstyrelsen. Efter förrättningen beslutade man att ett dikningsföretag skulle bildas. En styrelse med 5 ordinarie ledamöter och 2 ersättare valdes för att verkställa och underhålla företaget enligt föreskrifterna.

De kommande åren genomfördes projekteringen av dikena. De aktuella områdena undersöktes för att hitta var det var lämpligast att dra dikena för att få bästa avrinning, beräkna djup mm. Kostnaden för grävningen beräknades till cirka 3:75 kr per meter beroende på typ av mark. Längden på dikena var 10 km och den totala kostnaden beräknades till 37 063:90 varav 18 130:- beviljades i statsbidrag.

Utdikningen berörde drygt 200 markägare och omfattade ett område på totalt 123 ha, varav 90 ha åker och 33 ha annan mark. För var och en av andelsägarna gjordes

- Randmyrens dikesföretag
- Kulånisängets dikesföretag
- Rothagens dikesföretag
- Utanmyra-Myrtägtens dikesföretag
- Sollerö dikesföretag
- Roteslogarnas invallningsföretag

Flera dikesföretag startade under 30-talet, tex Utanmyra df, Rannmyren-Svagens df, Ryssa df, Rothagens df, Bråmåbo df, Utanmyra-Myrtägtens df. I samband med laga skiftet bildades i början av 50-talet Sollerö dikningsföretag som även infattade Gesunda, Ryssa och Mångberg samt ytterligare några små dikesföretag. Kartan visar ungefärliga båtnadsområden för några av företagen.

noggranna beräkningar av förbättringsvärdet på marken som i sin tur skulle ligga till grund för fördelningen av kostnaden. De små ägorna delades upp i olika marktyper, tex "sandmylla på sand", "mylla på mjåla" osv, och värdeökningen för varje marktyp beräknades. Man tog även hänsyn till om det fanns stenrösen på marken och räknade bort ytan på dessa. Värdeökningen på marken beräknades till mellan 10-25%. Det var en långdragen process innan man kommit överens om hur kostnaden skulle fördelas. En del markägare tyckte förstås att de fått för högt förbättringsvärde och protesterade. Andelarna räknades i promille med flera decimaler och kostnaden för markägarna kom att variera mellan 24 öre och 570 kr. Ett imponerande arbete som utfördes med hjälp av papper, penna och räknesnurra!

Ersättningar på mellan 20-60 kr betalades ut till markägare som fick försvårad överkörsl till sina åkrar. En markägare fick 10 kronor för flytt av hemlighus.

Många delägare tog på sig grävningarbeten för att klara av att betala sin del av kostnaden. Instruktionerna för hur grävningen skulle utföras var utförliga. För att förhindra att diken rasade igen föreskrevs hur jordmassor och stenar skulle läggas

Underhållet av många diken är dåligt och funktionen försämrats.

upp. Markägaren skulle senast sju år efter att dikesföretaget godkänts se till att jordmassor och sten fraktades bort. På vissa sträckor måste kanterna torvsättas. Torvstyckena skulle vara 0,75 dm tjocka, friska och försedda med kraftiga växter med rotsystem. Torvstyckena skulle sättas fast med träpålar minst 0,4 m långa och 1 tum i fyrkant.

När dikena var grävda och besiktade kunde tidrapporterna för arbetena skickas in till länsstyrelsen och statsbidraget betalades ut.

I stadgarna för hur dikena skulle underhållas föreskrevs att en ordentlig rensning skulle genomföras vart femte år och att styrelsen kunde utdebitera erforderliga medel från delägarna för kostnaderna.

Laga skiftet

År 1946 startade laga skiftet på Sollerön för att förbättra skiftesindelningen och förutsättningarna för jordbruket. Det pågick ända till år 1969 och lagfästes definitivt först 1979.

I samband med laga skiftet framfördes behov av ytterligare utdikningar och 1954 bildades bla Sollerö dikesföretag som även innefattade Gesunda, Ryssa och Mångberg. Många mindre diken ersattes med täckdiken för att underlätta skiftesläggningen. Dessutom bildades ett invallningsföretag, som hade till uppgift att genomföra invallningen av Roteslogsmyren (se SoolÖen 1992).

Sollerö dikesföretag omfattade 366 ha, dikenas längd var 27 km och kostnaden beräknades att uppgå till 213 000 kronor, varav drygt hälften finansierades med statlig bidrag. Företaget omfattande 500 andelsägare. Håll Karl Olsson valdes som huvudsyssloman. Båtnaden räknades denna gång på hela områden och fördelades på delägarna i förhållande till areal. Utdikningen utfördes parallellt med laga skiftet och man diskuterade därför vem som skulle stå för kostnaden eftersom ägarförhållandena skulle bli annorlunda när skiftet var klart. Man kom överens om att de "gamla" ägarna skulle betala och att de när skiftet var klart kunde tillgodoräkna sig värdeökningen. Det var inte alla som var nöjda med beslutet och det dröjde ända till 1968 innan alla skulder hade reglerats.

När utdikningarna i Sollerö dikningsföretag var klara i slutet av 50-talet fanns ett överskott på totalt 35 000 kronor, som berodde på för hög uttaxering och överskott av statsbidrag. Det beslutades att pengarna skulle reserveras för respektive dikes underhåll men att man skulle ha gemensam kassör.

I samband att laga skiftet började bli klart 1966 föreslog lantmätare Grönvall, som hållit i laga skiftet, att en ny uppdelning av dikesföretagen på Sollerön skulle göras. 12 nya dikesföretag bildades - sju på Sollerön, tre i Gesunda, ett i Ryssa och ett i Mångberg. Nya andelstal beräknades och nya sysslomän utsågs eftersom ägarförhållanden förändrats. Antalet andelsägare i tex Kulånisängets dikningsföretag var efter laga skiftet 72 st jämfört med 200 st före. Håll Karl Olsson, som

Vyerna vidgas.

gjorde ett ovärderligt arbete i dikesföretagen, fick fortsatt förtroende som huvudsyssloman och kassör.

Genom åren har flera inventeringar gjorts av underhållsbehovet i dikesföretagen av tjänstmän från länsstyrelsen. En del insatser bekostades av dikesföretagen men underhållet sköttes i huvudsak av markägarna och många såg det som en hederssak att sköta sin del av diket på bästa sätt. Gräset som växte på dikeskanterna slogs och användes till foder. Träd och buskar i diken ansågs vara ett tecken på att marken var misskött.

Tiderna förändras

Ungefär samtidigt som laga skiftet avslutades skedde stora förändringar i jordbruket. Behovet av mark minskade drastiskt när många småjordbruk lades ner. Verksamheten i dikesföretagen avtog. Antalet aktiva jordbrukare minskade och många markägare slutade sköta sina diken. Orsakerna till det minskade engagemanget är förstås många, bla tidsbrist, boende på annan ort och kanske också okunnighet om dikenas betydelse för jordbruket och landskapet.

Diskussioner fördes om hur dikesföretagen skulle administreras framöver och år 1995 kallades delägarna i Sollerö (inkl fastlandet), Kulånisängets och Rannmyrens dikesföretag till ett möte för att sammanföra de tre företagen till ett. Man beslutade att styrelsen skulle vara densamma som för Sollerö Gemensamhetsskogs Samfällighetsförening. Den nya styrelsen fick i uppdrag att dra upp riktlinjer för det framtida underhållet. Dikesföretagen har därmed ingen "egen" administration men är egentligen fortfarande egna juridiska personer, som har till uppgift att underhålla diken.

Det innebär att uttaxeringar kan göras hos delägarna för att finansiera underhållet. Enklast är förstås att respektive markägare sköter "sin" del av diket. För att ett dikesföretag ska upphöra definitivt krävs att alla delägare är överens och att man ansöker hos miljödomstolen om att företaget ska "dödas".

2002 gjorde Sollerö Sockenförening en inventering av ca 30 km diken på Sollerön. Den visade att ca 90% av dikena var i behov av röjning och rensning. En ansökan från Sollerö Sockenförening till länsstyrelsen beviljades för att, i samarbete med Gemensamhetskogen, hitta sätt att sköta dikena framöver. Länsstyrelsens pengar fick endast i begränsad omfattning användas till röjningsarbete.

Ungefär 8 km, främst i Rannmyren och Kulånisänget, röjdes manuellt men utan kostnad av bla arbetscentralen i Mora. Ett försök påbörjades 2004 med att efterröja maskinellt med ett sk dikesröjningsaggregat för att inte höga slyridåer ska växa upp igen. Den maskinella röjningen kommer att genomföras i Gemensamhetskogens regi med 2-3 år mellanrum under en tioårsperiod för att prova metoden.

Hösten 2004 påbörjades ett försök att röja en del sträckor maskinellt.

Röjningsinsatserna kommer att ske i områden där marken används aktivt och där röjningen har betydelse för det öppna landskapet. En förutsättning är också att det går att komma fram med maskinen.

Det öppna landskapet är en del av Sveriges kulturarv. I den nya europeiska jordbrukspolitiken finns möjlighet att få bidrag till skötseln av olika ”element” i landskapet för att bevara kulturmiljöer och den biologiska mångfalden. Vi solleröbor mår bra av öppna vyer och besökare uppskattar och trivs i vårt mångfacetterade kulturlandskap. Även växter och djur är beroende av öppna diken. De måste röjas och rensas för att behålla sin funktion för Solleröns jordbruk – för ett sådant ska vi ha även i fortsättningen i vår socken.

Karin Bond

Vad är ett krondike?

Någon exakt definition av vad som är ett krondike är svårt att hitta men ungefär så här är det:

I slutet av 1800-talet var arbetslösheten stor, det var brist på mark och hungersnöd hotade. Staten gick då in och bidrog till torrläggning av våtmarker – både för att skapa sysselsättning och för att öka arealen odlingsbar mark.

På Sollerön är det då bara det långa diket i Rannmyren och de första diken i Kulånisänget som är krondiken. De upptogs sedan i de dikesföretag som bildades under 30-talet.